

سه گانه ی مکان ایرانی

گزارش: علی نیکویی

تولید فضا امری فرهنگی است که در هر تمدن و هر دوره بسته به ساختار اندیشه ی حاکم و ویژگی های فرهنگی عصر، صورتی مخصوص پیدا می کند. تمدن هایی که از سابقه ی طولانی برخوردار هستند، در معماری و تولید فضا نظامی به وجود می آورند که در انطباق با تحولات زمان و مکان هویت معماری آن تمدن را شکل می دهند.

معماری ایران در طول تاریخ قبل و بعد از اسلام، جز دوره ی معاصر که رشته ی تداوم ویژگی های آن گسسته شد، دارای نظامی است که علی رغم تحولات زیاد صورت آن از هویت فضایی واحدی برخوردار است. به مدد تداوم صفات خاص و نقش آفرینی آن ها در سیستم معماری هویت و تشخیص معماری ایرانی پدید آمده است. فضای ایرانی محصولی از تمدن و فرهنگ انسان هایی است که به دلایل مختلف تاریخی و جغرافیایی با هویت ممتاز و مستقل ساخته می شود. دستیابی به راز استقلال هویت آن موضوع بحث دکتر شهره جوادی بود.

دکتر شهره جوادی، پژوهشها و نیافته های خود را که حاصل تحقیق و تامل در معماری اماکن مقدس ایران است با عنوان سه گانه ی مقدس ایرانی در دومین سمینار نظریه های نو، که مورخ ۵ آذر ماه ۱۳۹۳ در محل لابراتوار دکتری پژوهشکده نظر برگزار گردید، تشریح نمودند.

فضای ایرانی به مدد وجود این سه عنصر ویژه گونه ای از فضا را می آفریند که هویت و حس واحدی را به کلیت معماری (گرچه در انواع مختلف و دوره های گوناگون خلق شده باشد) می بخشد. حضور مستمر این سه در ترکیب های مختلف روح فضای ایرانی را به معماری می بخشد. ادراک چپستی واحد برای معماری ایرانی تا آن زمان که مفید به حفظ سه گانه ی مذکور باشد محصول تداوم این ویژگی در ساخت و تولید فضا بود. این تداوم حضور این سه عامل هویت بخش معماری ایرانی بوده است.

وجود سه عنصر مقدس آب، درخت و چارطاقی، از ویژگی های معماری مکان مقدس در فلات ایران و تمام سرزمینهایی که متأثر از فرهنگ ایرانی گشته اند؛ می باشد.

این سه عنصر در معماری ایران، جوهر مکان و فضای ایرانی به حساب می آیند که در دوران اسلامی نیز با دگرذیسی در معماری ادامه می یابد. این دگرذیسی به شکل خانه هایی که حیاط مرکزی دارد و یک حوض در میانش قرار می گیرد و باغچه هایی که دو به دو یا چهار به چهار با یکدیگر قرینه هستند راه خود را می پوید. در تمام حیاط های ایران (با مقداری نگاه بومی و محلی) درختان انگور، انار و انجیر وجود داشته است، امروزه در توصیف این باغ ها گفته می شود که تقلیدی از بهشت بوده اند و این فکر برگرفته از آیات قرآن در وصف بهشت است؛ حال آنکه باغ های پاسارگاد یا پردیسه های ساسانی نیز همانند همین باغ ها در دوران پس از اسلام تزئین می گشتند؛ پس در اصل ریشه های این باغ ها در دوران پیش از اسلام است و بعد به دوران اسلامی می رسد؛ یعنی آئین تقدس آب و درخت و چهار طاقی در دوران پیش از اسلام آبشخور دارد و این سه عنصر به خانه ها، باغ های دوران اسلامی وارد می شود. حتی انتخاب گیاهان نیز بی ارتباط با فرهنگ و تاریخ باستان نیستند. برای مثال وجود انار و گل انار در تزئینات معماری و نقش انار در طرح قالی ریشه در تقدس این گیاه در تفکر ایرانی دارد.

نمونه های بی شمار از درختان و چشمه هایی که هنوز برای مردم مقدس به شمار می آیند، ریشه های عمیق این تفکر را نشان می دهند. چشمه ی نیاسر کاشان یکی از همین چشمه هاست که برای مردم منطقه جایگاه ویژه ای دارد. تا آنجا که مراسم قربانی در روز عید قربان با احترام در کنار چشمه و با توجه به آب برگزار می شود. ریشه ی تقدس این عناصر در واقع قدسیت مهر و آناهیتاست. نام گذاری مونث و مذکر بر چشمه ها دلیلی بر انتساب آنها به مهر و آناهیتا به حساب می آید. در همه ی موارد درختانی مقدس در کنار این چشمه ها وجود دارند. در آبان یشت اوستا آمده است: "درختانی هستند مقدس که در کنار چشمه های مقدس می رویند و آنان نگهبانانی دارند." در اینجا مفهوم نگهبان نیز مورد توجه قرار می گیرد. این نگهبانان در واقع مهر و آناهیتا و موبدان آنها هستند.

چار طاقی های مقدس که در واقع مهرابه ها و محل ستایش مهر به حساب می آیند، ریشه در تقدس غارها دارند. غارهای مقدس در افسی نقاط ایران و جهان وجود دارد که آیین پرستش مهر با دگردیسی هنوز در آنها صورت می گیرد.

وجود امامزاده های متعدد در کنار چشمه ها و درختان مقدس در افسی نقاط ایران تاییدی بر این مدعا به حساب می آید.

پروپوزیشن کلاسه